

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) www.economy.nayka.com.ua | № 7, 2021 | 29.07.2021 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2021.7.94](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.7.94)

УДК 368(477)

*А. В. Нечипоренко,
к. е. н., доцент кафедри фінансів імені Л.Л.Тарангул,
Університет державної фіскальної служби України, м. Ірпінь
ORCID ID: 0000-0003-2494-1465*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

*A. Nechyporenko
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance named after L. L. Tarangul,
University of the State Fiscal Service of Ukraine, Irpin*

STATE REGULATION OF INSURANCE ACTIVITY IN UKRAINE: THEORETICAL ASPECT

У статті розглянуто теоретичні аспекти державного регулювання страхової діяльності в Україні. Приділено увагу існуючим науковим підходам щодо визначення поняття «державне регулювання страхової діяльності». Наведено фактори, які викликали необхідність здійснення державного регулювання в Україні. Представлено основні функції державного регулювання страхової діяльності, а також розглянуто принципи державного регулювання страхових компаній. Визначено, що державне регулювання страхової діяльності здійснюється за допомогою методів, форм та інструментів, які становлять механізм державного регулювання страхової діяльності. Окреслено основні напрями удосконалення державного регулювання страхової діяльності в Україні. Зазначено, що державне регулювання страхової діяльності в Україні має здійснюватися на засадах системності, плановості, компетентності й прозорості. Крім того, завданням державного регулювання страхової діяльності має бути як захист прав споживачів страхових послуг, так й забезпечення належних умов для функціонування страхових компаній.

The article considers the theoretical aspects of state regulation of insurance activities in Ukraine. Attention is paid to the existing scientific approaches to the definition of "state regulation of insurance activities". The factors that caused the need for state regulation in Ukraine are given. The main functions of state regulation of insurance activities are presented, such as: targeted, stimulating, informational, social, preventive, motivational. The article also considers the principles of state regulation of insurance companies: efficiency, fairness, legality, adequacy, independence, transparency, balance. It is determined that the state regulation of insurance activities is carried out using the methods, forms and tools that constitute the mechanism of state regulation of insurance activities. It is noted that there are two main groups of methods of state regulation: direct and indirect methods. Direct methods regulate the insurance market through the direct influence of the subject of regulation on the object, the implementation of specific tools aimed at regulating the insurance market. Indirect methods are methods that can affect the insurance market indirectly, by influencing other areas of the economy. The insurance market is an important

component of the economy of any state and a kind of indicator of its socio-economic development. The main subject of state regulation of the insurance market is the National Commission on Securities and Stock Market. Despite the positive trends in the development of the insurance market in Ukraine, it is still in its infancy and is characterized by the existence of a number of problems, the solution of which should be carried out through the active participation of the state. The main directions of improvement of state regulation of insurance activity in Ukraine are outlined. It is noted that the state regulation of insurance activities in Ukraine should be carried out taking into account the current state of the economy and on the basis of system, planning, competence and transparency. In addition, the task of state regulation of insurance activities should be both to protect the rights of consumers of insurance services and to ensure appropriate conditions for the operation of insurance companies.

Ключові слова: страхування; страхова діяльність; страховий ринок; державне регулювання; механізм державного регулювання страхової діяльності.

Key words: insurance; insurance activity; insurance market; state regulation; mechanism of state regulation of insurance activity.

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційних процесів та різноманітних трансформацій у нестабільному економічному середовищі одним з дієвих інструментів, що дозволяє забезпечити фінансову безпеку суб'єктів економіки й захистити від різного роду ризиків (природних, техногенних тощо) виступає страхування. Велике значення для розвитку ринкової економіки має саме розвиток страхового ринку. Зважаючи на досить вагомую роль страхового ринку у функціонуванні національної економіки важливо пильну увагу приділяти забезпеченню належного рівня державного регулювання страхової діяльності в країні. Адже без злагодженої системи державного регулювання неможливим є подальший розвиток видів страхових послуг, ефективне функціонування суб'єктів страхового ринку та його інтеграція у світовий страховий простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика здійснення державного регулювання страхової діяльності відображається у наукових дослідженнях таких вітчизняних учених, як: Н. Докторова, О. Вовчак, М. Кужелев, Н. Михайлова, Р. Соболев, Н. Федорова, О. Філонюк та ін. Проте, віддаючи належне науковим здобуткам учених, окремі теоретичні аспекти державного регулювання страхової діяльності в Україні потребують подальших наукових досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження теоретичних аспектів державного регулювання страхової діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах розвитку економіки України функціонування страхового ринку є досить нагальним питанням. Незважаючи на той факт, що вітчизняний страховий ринок уже має порівняно тривалу історію свого функціонування, можна все ще констатувати етап його становлення, коли надзвичайно ваговою є регуляторна участь держави у цих процесах. Тому важливим є вибір моделі державного регулювання, методів та інструментів впливу на страховий ринок.

Для дослідження теоретичних аспектів державного регулювання страхової діяльності в Україні передусім варто розглянути існуючі наукові підходи щодо визначення цього поняття. Так, Н. Докторова стверджує, що «державне регулювання страхової діяльності сьогодні – це система засобів і методів, які здійснюються на правовій основі з метою визначення рамок і правил функціонування страхового ринку та діяльності страхових компаній на ньому» [1].

О. Вовчак уважає, що «головною метою державного регулювання страхової діяльності є забезпечення формування страховиками достатнього обсягу коштів, за рахунок яких вони зможуть виконати свої зобов'язання перед страхувальниками за будь-яких обставин, тобто забезпечення платоспроможності кожного конкретного страховика» [2].

Р. Соболев визначає декілька аспектів державного регулювання страхової діяльності, а саме: «встановлення норм та вимог до функціонування страхових компаній; використання фінансового механізму в регулюванні страхової справи; контроль за виконанням суб'єктами страхового ринку законодавства України; визначення обов'язкових видів страхування» [3].

О. Філонюк зазначає, що «найповнішим визначенням державного регулювання страхового ринку є сукупність різноманітних методів, інструментів, за допомогою яких держава, в особі уповноваженого регулятивного органу, впливає на економічну діяльність суб'єктів страхових правовідносин» [4, с. 49].

М. Кужелев та О. Шакура вказують на те, що «сутність державного регулювання проявляється через постійно відтворювані причинно-наслідкові зв'язки явищ господарської сфери та агентські відносини, що реалізуються через систему використовуваних державою методів, форм та інструментарію регулятивного впливу залежно від особливостей державного устрою та обраної моделі економічної політики» [5, с. 96].

Таким чином, державне регулювання страхової діяльності є системою певних дій, які здійснюються державними органами й націлені на забезпечення сприятливих умов для діяльності страхових компаній, підтримки конкурентного середовища, захисту інтересів споживачів страхових послуг, ефективного розвитку національного страхового ринку.

Потреба у державному регулюванні страхової діяльності в Україні викликана такими факторами [6, с. 164]:

- слабку конкуренцію у страховій галузі через недостатню капіталізацію більшості вітчизняних страхових компаній та їх неспроможність страхувати великі ризики;
- суспільним або змішаним характером ряду страхових послуг, що передбачає суспільну корисність цих послуг, значно вищу за індивідуальну;
- потребою у запровадженні обов'язкових видів страхування за тими видами ризиків, які є невідповідними для приватних страховиків;
- необхідністю урегулювання негативних ефектів, пов'язаних із виникненням техногенних аварій, ядерних конфліктів тощо;
- забезпечення прозорості функціонування страхового ринку, законності діяльності страхових компаній та підтримка інформаційної відкритості ринку.

Невід'ємним компонентом виявлення суті та ролі державного регулювання страхової діяльності для економіки країни є відповідні його функції (рис. 1).

Рис. 1. Функції державного регулювання страхової діяльності

Джерело: складено автором на основі [6; 7; 8]

Державне регулювання діяльності страхових компаній має ґрунтуватися на принципах, що забезпечать його ефективність та прозорість й сприятимуть розвитку та прибутковості страховиків, захищатимуть споживачів страхових послуг (табл. 1).

Таблиця 1.
Принципи державного регулювання страхових компаній

Принцип	Сутність
<i>Ефективність</i>	<ul style="list-style-type: none"> - досягнення цілей регулювання, реалізація яких спрямована на досягнення максимального кінцевого економічного ефекту при залученні мінімальних ресурсів страховиків, інших суб'єктів що працюють на страховому ринку та держави; - послідовність регуляторних дій, прогнозування кінцевого економічного ефекту та можливих негативних наслідків; - забезпечення прибутковості та ліквідності об'єктів, на які здійснюється регулюючий вплив; - розподіл функцій органів нагляду відповідно до завдань, які необхідно вирішувати.
<i>Справедливість</i>	<ul style="list-style-type: none"> - рівність страхових компаній перед органами регулювання, рівність законодавчо визначених прав і обов'язків страхових компаній, пропорційність відповідальності допущеному правопорушенню; - недопущення дискримінації, виключень, нерівності, свавілля органів нагляду щодо страховиків та страхових компаній у відносинах із своїми клієнтами та партнерами; - постанови, приписи, письмові розпорядження органу регулювання та нагляду, а також накази, розпорядження та відповіді на скарги споживачів страхових послуг, видані страховиком мають відновлювати справедливість чи справедливо визначати права та обов'язки осіб.
<i>Законність</i>	<ul style="list-style-type: none"> - обов'язковість дотримання органами регулювання та нагляду, страховими компаніями та їх посадовими особами законів та підзаконних нормативних актів, якість законів, відповідність та підпорядкованість нормативно-правових актів закону; - врахування вимог міжнародних нормативно-правових актів при ініціації законодавчих змін в страховому середовищі та в разі зміни внутрішньої політики страховою компанією.
<i>Адекватність</i>	<ul style="list-style-type: none"> - врахування реального стану, можливостей, потенціалу економіки та страхового ринку, а також міжнародних угод, що підписані країною; - відповідність методів державного регулювання діяльності страховиків існуючим проблемам та загальному стану економіки; - ґрунтовний аналіз при виборі методів та інструментів регулювання всіх можливих альтернативних варіантів та наслідків їх застосування.
<i>Незалежність</i>	<ul style="list-style-type: none"> - незалежність регулювання від впливу політичних партій, недопущення неправомірного та несанкціонованого втручання в діяльність органів регулювання та нагляду; - недопущення під час виконання господарських операцій пріоритету в наданні послуг пропозиціям політичних партій чи пов'язаних з ними осіб та вкладення коштів страхових резервів в афілійовані структури, що суперечило б диверсифікованості ризиків, безпечності та прибутковості діяльності. - оперативна незалежність для здійснення регуляторної діяльності та наявність для цього достатніх ресурсів; - свобода підприємницької діяльності у межах, отриманих ліцензій та встановлених законодавством обмежень.
<i>Прозорість</i>	<ul style="list-style-type: none"> - інформування суспільства про регуляторні дії щодо страховиків та інших суб'єктів страхового ринку та про діяльність органів регулювання та нагляду, відкритість інформації про діяльність страхових компаній; - обов'язковий розгляд державними органами ініціатив, зауважень та пропозицій, наданих страховиками, страхувальниками, саморегулювними організаціями страховиків та іншими зацікавленими особами; - доступність, повнота інформації для страхувальників про страхові продукти та громадськості про діяльність страхових компаній і своєчасне її оприлюднення.
<i>Збалансованість</i>	<ul style="list-style-type: none"> - збереження балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави при здійсненні регулювання; - встановлення рівноваги між державним регулюванням, ринковим регулюванням та саморегулюванням.

Джерело: складено автором на основі [9; 10; 11]

Державне регулювання страхової діяльності здійснюється за допомогою методів, форм та інструментів, які становлять механізм державного регулювання страхової діяльності.

Прийнято виокремлювати дві основні групи методів державного регулювання: прямі та непрямі

методи. Прямі методи регулюють страховий ринок через безпосередній вплив суб'єкту регулювання на об'єкт, реалізації конкретних інструментів, спрямованих на регулювання страхового ринку. До них відносяться правові та адміністративні методи регулювання. Правові методи регулювання реалізуються у формі розробки та прийняття нормативно-правових актів, які мають регулювати страхову діяльність. Адміністративні методи втілюються в формі здійснення страхового нагляду, надання ліцензій, квот, затвердження певних умов та стандартів страхування, запровадження санкцій.

Непрямі методи – це методи, які можуть впливати на страховий ринок опосередковано, через вплив на інші сфери економіки. До цих методів варто віднести здійснення оподаткування, пільгового та валютного регулювання, створення належних умов для інвестування. Ключовими інструментами, які застосовуються у випадку застосування непрямих економічних методів, є встановлення податків та зборів, субсидій, валютного курсу та ін. [12].

Варто зазначити, що в Україні державне регулювання страхової діяльності здійснюється за допомогою ряду нормативно-правових актів, основними з яких є Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Закони України «Про страхування», «Про акціонерні товариства», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів» та інші.

Головним суб'єктом державного регулювання страхового ринку в Україні є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Комісія здійснює державну регуляторну діяльність відповідно до вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». При здійсненні державної регуляторної політики Комісія дотримується принципів послідовності, прозорості, відкритості та врахування громадської думки [13].

Щодо удосконалення державного регулювання страхової діяльності в Україні, то доцільно виокремити такі основні напрями [12; 14]:

- оптимізація податкового навантаження, забезпечення сприятливих умов для розвитку інвестиційної діяльності;
- забезпечення державних органів, що здійснюють нагляд за діяльністю страхових компаній, відповідними ресурсами для виконання повноважень;
- стимулювання розвитку саморегуляції ринку шляхом створення недержавного контролюючого органу;
- проведення роз'яснювальних кампаній серед населення щодо основних аспектів страхового ринку, стимулювання розвитку добровільного страхування;
- залучення участі громадськості до державного регулювання страхової діяльності, забезпечення прозорості й відкритості державного управління у цій сфері.

Висновки. Страховий ринок виступає важливою компонентою економіки будь-якої країни та певним індикатором її соціального та економічного розвитку. Незважаючи на деякі зрушення в розвитку страхового ринку України, він все ще перебуває на етапі становлення й характеризується існуванням ряду проблемних питань, вирішення яких має здійснюватися через активну участь держави.

Державне регулювання страхової діяльності в Україні має здійснюватися на засадах системності, плановості, компетентності й прозорості й з урахуванням сучасного стану економіки, існуючих ризиків та прийнятих цілей розвитку. Під час економічного спаду державне регулювання є надзвичайно необхідним інструментом для виходу з кризи та водночас захищає інтереси споживачів страхових послуг. Державне регулювання страхової діяльності має базуватися на принципах, що забезпечить його ефективність, адекватність та прозорість, сприятимуть розвитку і прибутковості страховиків та водночас захищатимуть споживачів страхових послуг.

Основними напрямками удосконалення державного регулювання страхової діяльності в Україні мають бути удосконалення нормативно-правової бази, створення сприятливих умов для розвитку інвестиційної діяльності, розвиток саморегуляції ринку, проведення інформаційних кампаній серед населення задля стимулювання розвитку добровільного страхування. Важливим є створення належних економічних умов для розвитку страхового ринку через поліпшення соціально-економічної ситуації в державі. Завданням державного регулювання страхової діяльності має бути як захист прав споживачів страхових послуг, так й забезпечення належних умов для функціонування страхових компаній. Тільки за умови здійснення державного регулювання на засаді поєднання державних, громадських та комерційних інтересів можна досягнути високорозвиненого страхового ринку в Україні.

Список літератури.

1. Докторова Н. П. Механізми державного регулювання страхової діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Державний університет управління. Донецьк, 2008. 19 с.
2. Вовчак О. Д. Страхова справа. К. : Знання, 2011. 391 с.
3. Соболев Р. Г. Сутність державного регулювання страхової діяльності в Україні. *Державне будівництво*. 2009. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_1_15
4. Філонюк О. Ф. Державне регулювання страхової справи в контексті концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2006. Вип.

81–82. С. 47–51.

5. Кужелев М.О., Шакура О.О. Формування парадигми державного регулювання системи комерційного страхування в Україні. *Світ фінансів*. 2014. Вип. 2. С. 95–99.

6. Михайлова Н. В., Кравцова А. І. Теоретичні основи державного регулювання страхової діяльності України. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2016. № 4. С. 163–168.

7. Кужелев М. О., Меженська В. В. Діагностика фінансового стану корпорації в умовах динамічного зовнішнього середовища. *Схід*. 2012. № 1. С. 62–67.

8. Нечипоренко А. В. Вплив поведінкових факторів на управління фінансовою діяльністю корпорації: теоретичні аспекти. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2018. № 2. С.154–168.

9. Halushchak I., Melnyk V., Myhovich T., Zhytar M. Methodical aspects of evaluation of financial architecture of economy. *WSEAS Transactions on Business and Economics*. Vol. 17. 2020. P. 260–268.

10. Кужелев М.А. Предпосылки формирования механизма государственного регулирования системы коммерческого страхования. *Бизнес Информ*. 2014. № 1. С. 32–37.

11. Біла Д. В. Принципи державного регулювання діяльності страхових компаній *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4550>

12. Федорова Н. О. Державне регулювання напрямків страхової діяльності в Україні. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2019. № 1. URL: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2019-1-4856>.

13. Онишко С. В. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів : монографія / за заг. ред. д.е.н., професора С. В. Онишко. Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. 452 с.

14. Kuzheliev M.O., Sokyрко O.S. Insurance services market development: international experience and Ukrainian realia. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 9. С. 365–371.

References.

1. Doktorova, N. P. (2008), *Mehanizmy derzhavnogo regulivannia strahovoi diialnosti v Ukraini* [Mechanisms of state regulation of insurance activity in Ukraine]. Extended abstract of candidate's thesis. Derzhavnyi universytet upravlinnia, Donetsk, Ukraine.

2. Vovchak, O. D. (2011), *Strakhova sprava* [Insurance business], Znannya, Kyiv, Ukraine.

3. Sobol', R. H. (2009), "The essence of state regulation of insurance activities in Ukraine", *Derzhavne budivnytstvo*, vol. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_1_15 (Accessed 4 July 2021).

4. Filonyuk, O. F. (2006), "State regulation of insurance business in the context of the concept of development of the insurance market of Ukraine until 2010", *Visnyk Kyivsk'oho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, vol. 81–82, pp. 47–51.

5. Kuzheliev, M.O. and Shakura, O.O. (2014), "Formation of the paradigm of state regulation of the commercial insurance system in Ukraine", *Svit finansiv*, vol. 2, pp. 95–99.

6. Mykhaylova, N. V. and Kravtsova, A. I. (2016), "Theoretical bases of state regulation of insurance activity of Ukraine", *Naukovyy visnyk Poltavs'koho universytetu ekonomiky i torhivli*, vol. 4, pp. 163–168.

7. Kuzheliev, M.O. and Mezhen'ska, V.V. (2012), "Diagnosis of the financial condition of the corporation in a dynamic environment", *Skhid*, vol. 1, pp. 62–67.

8. Nechyporenko, A.V. (2018), "Influence of behavioral factors on the management of financial activities of the corporation: theoretical aspects", *Zbirnyk naukovykh prats' Universytetu derzhavnoyi fiskal'noyi sluzhby Ukrainy*, vol. 2, pp.154–168

9. Halushchak, I., Melnyk, V., Myhovich, T. and Zhytar, M. (2020), "Methodical aspects of evaluation of financial architecture of economy", *WSEAS Transactions on Business and Economics*, vol. 17, pp. 260–268.

10. Kuzhelev, M.A. (2014), "Preconditions for the formation of a mechanism for state regulation of the commercial insurance system", *Biznes Inform*, vol. 1, pp. 32–37.

11. Bila, D. V. (2015), "Principles of state regulation of insurance companies", *Efektivna ekonomika*, vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4550> (Accessed 5 July 2021).

12. Fedorova, N. O. (2019), "State regulation of insurance activities in Ukraine", *Publichne administruvannya ta natsional'na bezpeka*, vol. 1, available at: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2019-1-4856> (Accessed 5 July 2021).

13. Onyshko, S.V. (2016), *Rehulyatyvnyy potentsial finansovoho rynku v umovakh hlobal'nykh vyklykiv* [Regulatory potential of the financial market in terms of global challenges], Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu DPS Ukrainy, Irpin, Ukraine.

14. Kuzheliev, M.O. and Sokyрко, O.S. (2015), "Insurance services market development: international experience and Ukrainian realia", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 9, pp. 365–371.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2021 р.